

zorili S. Pavešić⁹ i P. Matvejević,¹⁰ hrvatski pisci prigrlivši dvadesetih godina ekavicu, a s njom i pokoju gramatičku i leksičku osobinu tipičnu za srpsku književnu tradiciju nisu se ni na jezičnoj razini istrgnuli iz hrvatske literarnosti i kulturalnosti.¹¹ Ni u »Leleku sebra« ni u »Kolajni« nije teško otkriti prevlast leksika (sa znatnim čakavskim i kajkavskim utjecajima), fonoloških, morfoloških i sintaktičkih crta koje su tipičnije za hrvatski negoli za srpski književni jezik. A prirodno je da umjetnik riječi Ujevićeva soja posize i za riječima iz srpske književnojezične bašte, i to ne samo zbog hrvatsko-srpskog općejezičnog zajedništva nego i zato što mu je ona i prostorno i osjećajno bliža od grčke, latinske, talijanske, francuske, španjolske, njemačke, engleske ili koje druge jezične njive po kojoj je obilno žeo svoje »zvukovno cvijeće«.

Pretrpjevši utjecaje razvojnih mijena kroz koje je protjecao hrvatski književni jezik njegova doba, noseći u sebi odnos modernoga lirika prema riječi, posrnuvši tu i tamo (zašto ne?) i u pogrešku koja se mogla izbjeći, Ujević je svoju bujnu, bogatu, raznovrsnu, slojevit, smislovitu, glazbotvornu, mnogoobličnu, širokovremensku i širokoprostornu poeziju saznao na književnojezičnoj osnovi koja je mogla obilovati stvaralačkim nesuglasjem s književnojezičnom normom upravo zato što je na toj normi utemeljena. Ima od toga koristi i naša poezija i naša književnojezična norma.

S a ž e t a k

Stjepko Težak, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 808.62:886.2.08, izlaganje na znanstvenom skupu Dani Tina Ujevića 7. studenoga 1980. u Zagrebu, primljeno za tisak 14. siječnja 1981.

Deviations from the orthographic, phonological, grammatical and lexical rules in the poetry of Tin Ujević are in harmony with his poetical attitude towards the word. Their stylistic effect is very strong because Ujević knew and obeyed the rules of standard Croatian in his poetical works.

KONVENCIONALAN GOVOR

Ivo Škarčić

Govor nije i ne može biti neprestano očitovanje misli, predodžaba i osjećaja; nije neprestano sporazumijevanje, nagovaranje i poetski ostvaraj. Govor može biti i samo okvir, štukatura — okoštala forma, klišej, društvena igra. U tim gotovim formama izvorišta govora se odmaraju i obnavljaju ili se jedno-

⁹ Slavko Pavešić i dr. Jezični savjetnik s gramatikom, MH, Zagreb, 1971, str. 12.

¹⁰ Predrag Matvejević n. dj., str. 350.

¹¹ Isto, str. 349

stavno prikrivaju. Takav govor prati mnoga zbivanja i daje im suvišan, ali neizbježan komentar. Konvencionalan govor počesto je tek izbjegavanje tjeskobne šutnje, kao miroljubiva ruka pružena na rukovanje. Ljudske postupke i međuljudske odnose prati govorni bonton koji napamet govori o općem i apriornom poštivanju svakog čovjeka te o skromnosti i blagonaklonosti onoga koji govori. Mnogim ponavljanjima čovjek dobro nauči igrati uloge u društvenim obredima i ceremonijalima — u minijaturnim predstavama tog otvorenog kazališta života.

Jedan takav minijaturni komad zapisao je Vladan Desnica. Uz samrtni Mojim krevet Lakan će: »*Uredio se ti, Mojo? — Uredio — odgovori Mojo. — Neka, tako i valja — begeniše mu Lakan. — Tako, tako a da kako inače — potvrđuje Špiro. — Ajde, neka — ponovi Lakan. — Eto, uredio se. Što kažu, pred Bogom ništa ne možeš sakriti. — A nü, ko će njega prevariti, vala mu i slava! E, ajde, Mojo, neka nam je Bog napomoć!*« itd, sve u jednom rondou. Sličnih bismo se primjera mogli i sami dosjetiti, kao ovog: »*Dobar dan! Kako ste? — Hvala na pitanju, dobro. A vi? — Nije loše, nije loše. Kako vaši? Sve u redu? — Dobro smo svi, hvala. — Pozdravite ih mnogo! — Drago mi je što smo se sreli, baš mi je drago. — I meni, i meni!*« — itd.

Konvencionalne govorne forme nalazimo u oslovljavanju, pozdravljanju, kratkim susretima, i to i u onim privatnim slučajnim, i u prigodnim: čestitanjima, žalovanjima, u telefoniranju, u posjetima i sl. U službenim razgovorima: u trgovini, u tramvaju, autobusu, u restoranu, na radnom mjestu, u tzv. šalterskom razgovoru, u razgovoru s autoritetima, u diplomatskom razgovoru i sl. dominiraju konvencionalne formulacije. Gotove formulacije postoje za uspostavljanje kontakta sa slušačem (tzv. fatička funkcija: *razumijete? pratite? čujete me dobro? obratite pažnju!* i sl.), takvim se formama daju javne obavijesti (preko razglasa), takvim se formulacijama započinjaju i zaključuju govori. U tijeku govora javljaju se konvencionalne poštapalice (*je li, ovaj, ne, onda*), modalni umeci (*ako se ne varam, usudujem se reći, s vašim dopuštenjem, čini mi se, možda, što neko reče* i sl.). Pa i mnoge misli su stereotipne i njihov govorni izraz davno već prije sročeni. To su tzv. opća mjesta: *Istina je u sredini; Ne mogu se zbrjati jabuke i kruške; To je jasno kao dva i dva su četiri; Valja uvijek poslušati i drugu stranu; Bit ću konkretan; Budimo konstruktivni; Stvari valja promatrati u njihovoj kompleksnosti* i sl.

Tijekom stoljeća govorenja, i u onom folklornom i u onom civiliziranom društvu, govor postigne savršenu koreografiju, obogati se čipkastom stilski čistom i profinjenom ornamentikom. Ta isklesana frazeologija zaslužuje pažnju etnografa, jer ona uvelike govori o načinu života te vrsti i stupnju kulture jednog naroda. I došljak u jednoj zemlji prvo po čemu odmjerava kulturni standard jedne sredine, to je prema onome: *hvala, molim, oprostite, izvolite, budite ljubazni* ili što slično tomu.

Je li konvencionalan govor potreban? Dakako — toliko koliko i pčelama umijeće da bez razmišljanja grade saće i nektar vare u med. Njegove forme nisu brzoplete ili nečije negdje pogrešne dedukcije, već u kotlu života svareni začini. Konvencionalni govor pomaže da se tamo, gdje su situacije prepoznatljive, reagira najbolje, a to znači na provjeren način. To su kao otvaranja i završnice u šahu koje se izvode po teoriji — lako i nepogrešivo. Čemu rasipati snage u razmišljanju kako započeti govor ili razgovor kad je to već iznađeno? Čemu originalnost onda kad je ono poznato ponajbolje?!

U potresima suvremenog svijeta konvencionalni govor je znatno stradao; žbuka je s retoričkih fasada otpala, a nova nije nalijepljena. Demokratizacija je posvuda odbacila konvencije i rituale koji su iskazivali klasne, kastinske i konfucijanske odnose. Ukinuta je baroknost konvencionalnih figura; gotovo svagdje je ukinuta ili jako smanjena uporaba *vi* za *ti*, poplavile su ranije tabuirane riječi.

U nas su ovi procesi još radikalniji jer je i društvo doživjelo revolucionarnije promjene. Stvara se nova kultura i u njoj nova retorika; i za nove ljude — za mase. U njoj je malo što od prije uporabljivo; »*Ljubim ruke, milostiva!*« odviše je i bečki i buržujski, a »*Pomoz bog!*« i suviše seljački. Ta nestašica gotove frazeologije čini nas nespretnim i grubim u mnogim običnim prilikama; sili nas na dovijanje i nepotrebno zastajkiavanje. Katkad nam blokira želju za javnim nastupom i samo to što ne znamo kako da započnemo govor (i kako već jednom započeto da završimo), pogotovu ako nam je stidno utjecati se onoj baricci u kojoj možemo zahvatiti tek pokoje *Ja bih se, drugovi, osvrnuo s par riječi na prethodnu diskusiju* i *Ja, drugovi, eto, samo toliko.* (A u drevnoj je Grčkoj postojala Antifonova zbirka početaka i završetaka govora.)

I ono malo čega imamo nije općeprihvaćeno niti jednoznačno određeno. Mnogo se čak i po dnevnim listovima raspravlja je li »drug« dobro oslovljavanje u svim prilikama. Ljudi su još manje sigurni u to kako je najbolje reći: *dobar tek, prijatno* ili *u slast; dobra noć* ili *laku(a) noć; ugodan odmor* ili *prijatan odmor; oprostite* ili *izvinite; poštovani* ili *cijenjeni*. Je li dobro reći *na zdravlje* kad netko kihne ili odsutjeti; je li bolje reći *Molim vas, druže* ili samo *Molim vas*, bez tituliranja; je li glupavo u telefon (i samo u njega i zbog njega) govoriti *Halo!?*, je li dobro ili smiješno na kraju izlaganja reći *Hvala na pažnji?*, je li dobro ljude uputiti da sebe predstavljaju imenom pa prezimenom, kao što nazivamo sve poznate ljude, ili da se i dalje predstavljamo prezimenom pa imenom, na način kako su nas činovnici prozivali?

Od ono malo gotova govora što nam preostaje veći je dio opterećen tabuima, komičnim ili frustrativnim konotacijama, pa se zato mnogo vremena rezervirana za govor jednostavno odmrmlja.

Više je nego jasno da bi i ovaj »sporednoj« funkciji govora valjalo posvetiti pažnje. Nije dobro pristati na pritisak kulturne destrukcije kojoj sve to

skupa i nije tako važno, kojoj je sve to skupa preživjelo. Jer, preživjelo je ono kakvo je bilo, ali da je dobro da društveno govorno komuniciranje ima čiste prohodne nasadima omeđene staze umjesto zakrčenih nejasnih putanja kojima se treba probijati ili odustajati — to ne zastarijeva.

Bilo bi dobro prikupiti sve čega sada ima u optjecaju od ove konvencionalne frazeologije; ne propustiti ni ono što su novi mediji za svoje potrebe stvorili (*do slušanja, cijenjeni gledaoci, dobra večer*). Valjalo bi se obratiti bogatim, ali napuštenim vrelima u puku i u našoj ranijoj književnosti, a pregledati se može i ono što imaju strane kulture. Prikupljeno bi zatim valjalo probirati, valorizirati, iznijansirati — za razne prilike i odnose uvijek drukčije. Sve to onda poučavati, do uvježbanosti, od kućnog ranog odgoja, od vrtića preko osnovnih škola sve do onih profesionalnih (za razne uslužne djelatnosti). Kad je već uveden tehnički, likovni, fizički, higijenski itd. odgoj zašto da ne i govorni odgoj. Govorni je odgoj i bez ove organizirane akcije dominantan u obiteljima koje po tradiciji ili svijesti imaju jaku težnju prema što višem kulturnom standardu. (*Reci sada hvala! Ne smije se reći hoću, nego molim!*) I tako uporno, godinama. Te tako stvorene težnje ne može biti da su lažne. Ali se iz toga, uz nebrigu s druge, preostale strane, može razviti novo, neželjeno kulturološko raslojavanje: na »finu« i na »neotesanu« djecu, na ne-civilizirane i sirove odrasle.

Dobar stari konvencionalan govor ne bi smio biti rezerviran samo za ekstra kategorije, za diplomatska primanja, za razgovor u export-import firmama, za međunarodne aviokompanije i vlakove za poslovne ljude. Ugodnu riječ uz kompliment (u čemu i opet oskudijevamo) svi rado primamo. Dobra, nepotrošiva, besplatna riječ! Draža je nego najbolje spremljeno jelo ili naj-luksusnija ambalaža.

Tvrdom riječju ili ledenom šutnjom uz pregršt psovaka i surovosti možemo onečistiti svoj okoliš.

Plemenit svakidašnji govor — toliko nam naš standard dopušta. Manje od toga nam ne bi smio biti životni minimum.

S a ž e t a k

Ivo Škarić, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 808.62:886.2.08, izvorni znanstveni članak primljen za tisak 5. 11. 1980.

Conventional speech is encountered in great many everyday situations: addressing, greetings, introductions, compliments, congratulations, condolences as well as in short formal and informal exchanges. Such speech rites are a relevant symptom of the cultural standards of a community. As a consequence of deep social changes the treasury conventional speech has recently been greatly impoverished. The time has come, however, for this ritual speech to be rebuilt: to speed things up this task ought not to be left to mere spontaneity, but also conferred on the care of linguists and teachers.